

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Osmanlı'nın Son Döneminde Muhalif Hareketler: Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin Karşılaştırması

Dissident Movements in the Last Period of the Ottoman: A Comparing of New Ottomans and Young Turks

Ayşenur YILMAZ^{a*}, Rüya TELLİ^b

^a Doktor Adayı, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-0360-9156

^b Doktor Adayı, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-4576-0842

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Eylül 2020

Kabul tarihi: 16 Mayıs 2021

Anahtar Kelimeler:

Osmanlı İmparatorluğu,
Modernleşme,
Yeni Osmanlılar,
Jön Türkler

ARTICLE INFO

Article History:

Received September 25, 2020

Accepted May 16, 2021

Keywords:

Ottoman Empire,
Modernization,
New Ottomans,
Young Turks

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nda on sekizinci yüzyılın sonlarında, iç ve dış nedenlerle askeri alanda başlayan modernleşme hareketleri, on dokuzuncu yüzyıla birlikte hız kazanmıştır. Bu dönemde yaşanan değişim ve dönüşüm tek bir alanla sınırlı olmaktan çıkarak, toplumsal, ekonomik ve siyasal alanları içeren daha kapsamlı bir biçime kavuşmuştur. Osmanlı modernleşmesinin eğitim ve basın gibi alanlarda görülen etkileri zihinsel alana yansyarak muhalif bir aydınlar grubu ortaya çıkarmıştır. Dönemin örgütlü muhalif hareketlerini oluşturan ve zamansal açıdan birbirinin ardılı olan Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler, bu değişimin tezahürüdür. Yeni Osmanlılar muhalif hareketlerin kurumsallaşması anlamında zihniyet değişiminin başlangıcı iken Jön Türkler kendi dönemsel şartları içerisinde Avrupa eksenli fikirlerle daha yakından temas halinde olan muhalif aydınlar grubunu oluşturmaktadır. Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler öncülüğünde gelişen fikri tartışmalar ve ideolojik hareketlenmeler, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalmıştır. Karşılaştırmalı yöntem benimseyen bu makale, Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler hareketlerinin benzerlik ve farklılıklarını, ikincil kaynaklar üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır. Karşılaştırma unsuru olarak muhalif grupların siyasal hedefleri, siyasal katılımı anlama biçimleri, toplumsal ve entelektüel kökenleri ve modernleşme projeleri ele alınmaktadır.

ABSTRACT

The modernization movements that started in the military field in the Ottoman Empire at the end of the eighteenth century for internal and external reasons gained speed with the nineteenth century. The change and transformation experienced during this period ceased to be limited to a single area and took a more comprehensive form, including social, economic and political areas. The effects of Ottoman modernization in areas such as education and the press were reflected in the mental field and revealed a dissident group of intellectuals. The New Ottomans and The Young Turks, who formed the dissident movements of the period and were temporal successors to each other, are the manifestation of this change. The New Ottomans are the beginning of a change of mindset in the sense of institutionalization of dissident movements. The Young Turks form a group of dissident intellectuals who are in closer contact with European-oriented ideas within their periodical conditions. Intellectual debates and ideological movements developed under the leadership of the New Ottomans and Young Turks inherited from the Ottoman Empire to the Republic. Adopting a comparative method, this article aims to discuss the similarities and differences of the New Ottomans and Young Turks movements through secondary sources. As an element of comparison, social and intellectual origins, political goals, ways of understanding political participation and modernization projects are discussed.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: yilmazayenur001@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

In the late Ottoman Empire, modernization movements began in the military field and expanded to cover social, economic and political areas by the nineteenth century. Reforms aimed at saving the state have brought about a change of mindset. The New Ottomans and The Young Turks, who formed the organized opposition movements of the period and were temporal successors to each other, are the manifestation of this change. The New Ottomans are the beginning of a change of mindset in the sense of institutionalization of dissident movements. The ideological movement inherited from the late Ottoman Empire to the Republic was shaped by the heritage of Late-Period thought. In the article, in the context of continuity and breakdowns, the New Ottomans and Young Turks are compared with their political goals, ways of understanding political participation, social and intellectual origins, within the framework of modernization projects.

During the transition to modernity, the West gradually transitioned from traditional to modern as a result of the transformations that occurred in its internal dynamics and over the centuries. In non-Western societies, modernization was shaped not in the historical process but according to the preferences of ruling and intellectual groups. The transformation that took place in the West over a long historical period took place in non-Western societies in a shorter time than in the West and with the impetus of external factors, while local and foreign intellectuals formed both the impetus and the opposing wing of modernization.

The New Ottomans are a dissident movement of intellectuals that emerged at a time when it was realized that the Ottoman retreat from the West could not be prevented by the reforms carried out in order to return to the classical era. The Young Turks, on the other hand, are an intellectual movement that emerged chronologically after the New Ottomans, rising on the intellectual heritage of the New Ottomans. The intellectual heritage of these two dissident movements is important because it forms the basis for the intellectual debates of the late Ottoman period and the early republican period.

In addition to those who argue that the New Ottomans and The Young Turks should be considered as a whole, there are also those who argue that the two movements should be considered separately. The study first addresses the new Ottomans. The similarities and differences between the two movements are shown in the Young Turks section. In addition to the fact that they appeared on different dates, there is a differentiation of ideas and methods that are weighted within the framework of the real politics of their periods. But their overall goals and approaches to the state show continuity. For example, the New Ottomans are generally against the Bab-i Ali bureaucracy, while the Young Turks direct their opposition directly to the Sultan. It is possible to evaluate one's opposition to the bureaucracy and the other's opposition to the Sultan as a difference. But it is also possible to treat this not as a difference, but as a similarity in terms of their opposition to the center, which holds the central power of the state and directs reforms.

The social origins of the members of the two movements discussed in detail in the study are important for understanding their ideas. It can be argued that the new Ottomans belonged to relatively wealthy families who grew up in the tradition of the Translation Room, most of whom were employed in various state cadres, received their salaries from the state. Young Turks are the backbone of schooled youth. In addition, both movements have names from different social segments. Both movements were interested in literature, publishing various magazines and writing columns in newspapers in order to spread their ideas to different social segments.

Ideologically, it is known that the currents of Ottomans, Islamism and Turkism influenced both movements. But both of these movements do not have an organizational structure with a homogenized corporate order. In other words, the members of the movements are Ottoman patriots who have come together through the Union of goals rather than the consensus. Therefore, it is possible to make different ideological inferences according to each member of both movements. But according to the general conjuncture, it can be argued that the Young Turks were more prone to the current of Turkism than the New Ottomans. In the New Ottomans, the idea of freedom is based and the need to move to constitutional legitimacy is advocated in order to prevent nationalist movements. In the Young Turks, the influence of positivism is more widely noticed, while in the same way, the idea of nationalism is more owned by the New Ottomans. The fact that the Empire experienced problems caused by the ideas of nationalism that were blowing through the influence of the French Revolution more intensively at the time when the Young Turks emerged influenced the ideological approaches of the Young Turks. But the inability to prevent breakthroughs from the Empire led to more acceptance of the idea of Turkism among the Young Turks than the New Ottomans, and Turkism became the dominant view in nation-state construction.

In terms of its political goals, the common denominator of both movements is the demand for constitutional and constitutional parliamentary governance. The New Ottomans were instrumental in the proclamation of the First Legitimacy, the first practice of constitutional rule that had not previously been applied in the Ottoman Empire. The Young Turks were also instrumental in the proclamation of the Second Legitimacy.

An egalitarian approach to political participation exists in both movements, but it is necessary to interpret the perspectives on political participation according to the period in which they are located, not according to today's conditions. For the Ottoman Empire, the defense of an understanding of government that takes its power from the people contrasts with Sharia. For example, the New Ottomans did not talk about changing the way they governed, arguing that a transition to constitutional rule would be enough to preserve the integrity and sovereignty of the Ottomans. The perspective of political participation of Young Turks is also taken within this framework, but there are small nuances.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda on dokuzuncu yüzyıl siyasi, toplumsal ve ekonomik açılardan önemli değişim ve dönüşümlerin gerçekleştiği bir dönemdir. On sekizinci yüzyıl sonunda “eski güçlü günlere dönme” amacıyla başlayan modernleşme/Batılılaşma hareketleri, on dokuzuncu yüzyıl itibariyle “devleti kurtarma” amacına bürünerek daha etkili biçimde devam eder. Osmanlı modernleşmesinin başlangıç noktasını askeri konular oluştururken askeri alandaki düzenlemelere paralel olarak merkezileşmenin artması, kurumların Batı modeline göre dönüştürülmesi, merkezileşme ile bağlantılı olarak bürokrasinin öneminin artması gibi siyasi açıdan çok yönlü değişimler yaşanır. Yaşanan değişim ve dönüşümler zihinsel bir değişimi de tetiklerken bu dönemde farklı bir aydın grubunu ortaya çıkarır. Bu grup, çoğunlukla Batı'ya eğitim için gönderilen veya yeni açılan okullarda yetişen gençlerden oluşmaktadır. Çeşitli kanallardan eleştirilerini dile getiren aydınlar, modernleşmenin fikri tartışmalarında önemli bir yere sahip olmuş ve muhalif fikirlerin öncüsü olmuşlardır. Bu gruptan ilki, ‘devleti kurtarmak’ amacıyla bir araya gelen ve I. Meşrutiyet’in ilanında etkili olan Yeni Osmanlılardır. Yeni Osmanlıların mirası üzerinde şekillenen Jön Türkler, II. Meşrutiyet’in ilanında önemli bir rol üstlenmiştir. Jön Türklerin fikri mirasını ise II. Meşrutiyet sonrası görmek mümkündür. II. Meşrutiyet’in ilanında ve sonrası dönemde etkili olan isimlerin çoğunun Jön Türk hareketi içerisinde yetişmiş olması hareketin mahiyetini göstermektedir.

Her iki hareket arasındaki ilişkinin niteliği literatürde farklı şekillerde tartışılmaktadır. Yeni Osmanlıları Jön Türklerin öncülü kabul edip, ikisini birbirinin aynısı olarak gören değerlendirmelerin yanı sıra iki hareketi birbirinden bağımsız gruplar olarak ele alan yaklaşımlar mevcuttur. Çalışma, son dönem Osmanlı aydınlarını birbirinin devamı veya birbirinden kesin olarak farklı olarak değerlendiren indirgemeci yaklaşımlar yerine her iki hareketin birbirine benzeyen ve farklılaşan yanları üzerinde durmakta ve bütüncül yaklaşımı ile literatüre katkı yapmayı hedeflemektedir. Bu minvalde, birincil kaynaklardan ziyade ikincil kaynaklar çerçevesinde ilerletilecek ve hareketler içindeki şahısların bireysel görüşleri geri planda tutularak hareketlerin genel görünümü karşılaştırmalı bir yöntemle incelenecektir. Bu amaçla, öncelikle Osmanlı'nın son döneminde muhalif hareketlerin yeşermesine neden olan tarihsel ve siyasi zemin değerlendirilecektir. Sonrasında Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler hareketleri tarihsel gelişmeler ışığında ele alınacaktır. Karşılaştırmanın parametrelerini ise muhalif grupların siyasi hedefleri, siyasi katılımı anlama biçimleri, toplumsal ve entelektüel kökenleri ile modernleşme projeleri gibi başlıklar oluşturacaktır. Çalışma, konuyu daha sonra çalışacak araştırmacılara Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin benzerlik ve farklılıklarını göstermeyi amaçlamakta bu minvalde yapılacak birey odaklı çalışmalara da genel hatları belirlemesi açısından kapı aralamaktadır.

Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin Geliştiği Tarihsel Perspektife Kısa Bakış

Osmanlı İmparatorluğu'nun altın çağı olarak kabul edilen klasik döneminin bitişi, Batı'nın askeri, siyasi, toplumsal dönüşüm geçirdiği süreçle eş zamanlı gerçekleşmiştir. Batı teknik, bilimsel ve yönetsel üstünlükler elde ederken, Osmanlı klasik dönemde sahip olduğu üstünlükleri kaybetmeye başlamış, üstünlüğün kaybedilmesi savaş alanlarına yansırken neredeyse girdiği her savaştan mağlup ayrılmıştır. Bu minvalde 1699 Karlofça Antlaşması Osmanlı'nın Avrupa'dan teknik geriliğini gözler önüne sermiş, on sekizinci yüzyıl bu teknik geriliğin önüne geçilmeye çalışılan bir yüzyıl olmuş; on dokuzuncu yüzyıl ise Batı'dan sadece teknik alanda değil diğer alanlarda da geri kaldığının kabulü çerçevesinde yapılan köklü reformlara sahne olmuştur. Geleneksel devletten modern devlete geçiş anlamında, ekonomik, siyasi ve toplumsal değişimlerin yaşandığı on dokuzuncu yüzyıl reformları kendi içinde çelişki ve çatışmaları barındırmakla birlikte bir süreklilik hali taşımaktadır.

Osmanlı için denklik kabulü on yedinci yüzyılda gerçekleşmektedir (Lewis, 2008, s. 58). On sekizinci yüzyıl ise Batı'nın teknik üstünlüğünün kabul edildiği yüzyıldır. On sekizinci yüzyılda yapılan savaşlarda Rusya karşısında alınan yenilgiler hem Osmanlı'nın Rusya karşısında zayıflığını hem de reformların kaçınılmazlığını göstermiştir. On sekizinci yüzyılda "altın çağa" dönüşü esas alan reformlar yapılsa da bu reformlar kısmi olarak yenilikçi bir perspektife sahiptir. 1718'de III. Ahmet'e sunulduğu bilinen Takrir, Koca Sekban Başy Layihası, Kâtip Çelebi'nin risaleleri, İbrahim Müteferrika'nın eserleri bu dönemin reformist çalışmalarındandır (Berkes, 2019, s. 41-55). Bu dönemdeki reformların temel amacı askeri alanda Avrupa'dan geri kalmışlığın önüne geçmek ve klasik dönemdeki kurumsal yapılara geri dönebilmektir. Bu reformlar toplumsal ve siyasal alanları kapsayacak şekilde değil sadece teknik alanlarda yapılmış, Avrupa'nın askeri üstünlüğünün entelektüel, toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmelerle bir bütün halinde oluştuğu kavranamamış, yönetim sistemi farklı bir merkezileşme eğilimi gösterirken yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen reformların toplumsal etkisi olmamıştır (Davison, 2005, s. 14). Yine de askeri reformların zorunluluğunun kabulüyle yabancı uzmanlar orduda istihdam edilmiştir. Ayrıca mühendishaneler, askeri okullar, askeri hastaneler açılmış, Batı'da yazılan bilimsel eserlerin çevirileri yayınlanmaya başladıktan sonra Batı'yı model alma askeri alanla sınırlı kalmayarak benzeri adımların askeriye haricindeki alanlarda da atılması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra on sekizinci yüzyıl reformları başarılı olmasa dahi on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen reformlara zemin hazırlamıştır (Davison, 2005, s. 20-23).

III. Selim, iki yüzyılı birbirine bağlayan noktada Nizam-ı Cedid adı altında çeşitli alanlarda reformlar gerçekleştirmeyi amaçlamış ancak istenen sonuç elde edilememiştir. II. Mahmud, III. Selim'in tecrübelerini göz önünde bulundurarak reformları tedrici olarak gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan klasik yazında modernleşme süreci II. Mahmud ile başlatılmaktadır. Bunun sebebi ise o dönem yapılan reformların önceki dönemden farklılaşan özellikleridir: Bu dönemde yönetilenler reaya olmaktan çıkıp, tebaa ve halk olmuş; kapı kulluğu kaldırılarak yerine sınıf, ırk, din farkları gözetmeden bir sivil bürokrasi getirilmiş; kapıkulu ordusu yerine farklı şekilde devşirilecek bir militer örgüt kurulması amaçlanmış ve en üst yetkili, kanun yapma görevlisi sürekli meclisler kurulmuş; ancak hükümdarın mutlak yetkisi devam etmiştir (Berkes, 2019, s. 171). Bu dönem yapılan reformların, Tanzimat reformlarına kapı araladığını söylemek mümkündür. Özellikle sivil bürokrasi içerisinde isimlerin, Tanzimat döneminin başat aktörleri haline gelmesi önem arz etmektedir. II. Mahmud'un "gâvur padişah" olarak anılmasına neden olacak seküler reform ve politikaların 1830 yılından itibaren etkinliği artan seküler devletin temsilciliğini yapan sivil bürokrasi eliyle gerçekleştirilmeye devam ettiğini iddia etmek mümkündür (Heper, 2018, s. 33).

Her ne kadar klasik yazın modernleşme süreci II. Mahmud ile başlatılsa da Batı eksenli modernleşmenin Osmanlı'nın resmi politikası haline gelmesi ve Batılılaşmanın billurlaştığı tarihsel olay Tanzimat Fermanı olarak kabul edilebilir. Tanzimat literatürde "mülki idareyi ıslah ve yeniden organize etme" anlamında kullanılmaktadır (Akyıldız, 2011, s. 1). Tanzimat dönemi, otoriter devlet anlayışının güçlendiği ve merkezileşmenin artış gösterdiği, ancak bunun önceki dönemlerden farklı olarak sivil bürokrasi eliyle gerçekleştiği; Osmanlı'da var olan birçok kurumunun, Batı modeline uygun bir şekilde yeniden organize edildiği dönemdir. Tanzimat Fermanı'nda halkın kanun önünde eşitliği, can ve malın güvenliğinin sağlanması, vergilerin ve askere alım yöntemlerinin düzenlenmesi gibi çeşitli siyasi, ekonomik ve toplumsal konulara yer verilmiştir. Akyıldız, imparatorluk içerisinde milliyetçi hareketlerin artış gösterdiği bir dönemde Tanzimat uygulamalarının Osmanlılık ideolojisi perspektifinden gerçekleştiğine dikkat çeker (Akyıldız, 2011, s. 3):

(Tanzimat'ın güçlü bir şekilde vurguladığı) Müslim-gayri müslim eşitliği, Yunan ve Sırp isyanlarıyla birlikte milliyetçi bir tutum sergileyen gayri müslimlerin imparatorluktan ayrılmasını önlemek amacıyla ortaya atılan ve daha sonra sık sık vurgu yapılan bir Osmanlı milleti teşkil etmeyi hedefleyen önemli projenin ilk adımıydı.

İmparatorlukta birliği sağlamak amacıyla yapılan eşitlik düzenlemeleri, Tanzimat muhaliflerinin temel eleştirilerinden birini oluşturacaktır.

Tanzimat ile birlikte resmi bir mahiyet kazanan Osmanlı modernleşme/Batılılaşma hareketi siyasi, iktisadi ve kültürel alanların yenileşmesini içeren kapsamlı bir projedir. Osmanlı'da kötü gidişten kurtarma zorunluluğu ile ortaya çıkan modernleşme fikri, yenileşme hareketlerinin başlangıcından imparatorluğun çöküşüne kadar, Avrupa'nın sadece işlevsel kurumlarının devlette uygulanması düşüncesinden Batı'nın birebir taklitçiliğine uzanan geniş bir çerçevede tartışılmıştır. Tartışmalar sadece yöneticiler ve sivil bürokrasi çevresinde değil, Tanzimat'tan itibaren Osmanlı aydınları tarafından güçlü bir şekilde tartışılmış ve Batılılaşma fikrinin hangi düzeyde gerçekleştirileceği meselesine dair ortak bir görüş bulunmadığı gibi reformlara yönelik farklı yaklaşımlar gelişmiştir. Tanzimat'ın planlı programlı bir modernleşme hareketi olmaktan ziyade mevcut sorunlara çözüm bulmak ve devleti kurtarmak hedefiyle gerçekleşmiş olması, Osmanlı modernleşmenin pragmatist yapısına (Ortaylı, 2018) örnek teşkil etmektedir.

Tanzimat Dönemi'nde muhalif hareketlerin temel talebini oluşturan meşruti yönetime geçiş, 1876 yılında Meşrutiyet'in ve ardından Kanun-i Esasi'nin ilanı ile gerçekleşmiş ancak kısa sürmüştür. II. Abdülhamid döneminde, Batılılaşma yönelimi değişmemiş ancak İslamcılık fikri Osmanlıcılık fikrine göre daha ağır basmaya başlamıştır. Bu dönem milliyetçi hareketler sonucu imparatorluktan kopuşların meydana gelmesi ve Hristiyan tebanın toplam nüfus içerisinde eski döneme göre görece azalması gibi olguların İslamcılık fikrinin öncelenmesinin nedeni olduğu iddia edilebilir. Abdülhamid'in halife sıfatını sahiplenmesinde ve İslamcılığı savunmasında, modernleşme hareketlerine son vermektense ziyade dini siyasal/ideolojik bir araç olarak kullanarak mutlak monarşisini yeniden güçlendirme çabası etkili olmuştur (Alkan, 2008, s. 33). Ahmad, Abdülhamid'in İslam'ı Batı'ya ve diğerlerine karşı savunma aracı olarak kullandığına dikkat çekerken (Ahmad, 2006, s. 119); Bora, Abdülhamid muhafazakârlığını dini tutuculuk şeklinde değil, devlet aklına sahip çıkan bir muhafazakârlık olarak değerlendirir (Bora, 2018, s. 32). Burada varılmak istenen nokta, hâkim ideolojinin reform hareketlerini yavaşlatmadığının altının çizilmeye çalışılmasıdır. Bu dönemde, askeri aygıtı modernleştirme çalışmaları devam etmiş; siyasi yapıda ıslahatlar yapılmış, vilayet yönetimlerini ve kamu idaresini yeniden yapılandırma yönünde girişimlerde bulunulmuş; istatistikî araçları geliştirmek, adliyenin işleyişini iyileştirmek, ticaretin ve tarımın gelişmesi için gerekli tedbirleri almak, büyük bayındırlık çalışmalarına girişmek, eğitimi geliştirmek gibi çok çeşitli alanlarda reformlar yapılmaya devam etmiştir (Georgeon, 2006, s. 279). Keskin bir farklılık olarak seküler devlet anlayışının önceki elli yıla göre gerilediği iddia edilse de (Berkes, 2019, s. 309), yapılan reformlarla devleti güçlendirmek ve devleti kurtarmak çizgisi takip edilmiş, İslamcılık pragmatik bir çerçevede geliştirilmiştir. Bu minvalde, Abdülhamid dönemini aydınlanmacı despotizm olarak tanımlamak mümkündür. Tüm yetkilerin padişah elinde bulundurulması, meşruti yönetimin sonlandırılması, Kanun-i Esasi'nin uygulanmaması döneme getirilen eleştirilerin başında gelmiş, Jön Türkler belirtilen eleştirileri sesli şekilde dile getiren ilk örgütlü muhalif hareket olarak ortaya çıkmıştır.

Yeni Osmanlılar

Yeni Osmanlılar, 1865'e doğru şekillenen, kronolojik açıdan Jön Türklerden daha önce ortaya çıkan bir fikir hareketi olarak Jön Türklerin fikri oluşumları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yeni Osmanlılar hareketinin fikri çerçevesinin oluşmasında ve muhalif duruşunda

Tanzimat döneminde yapılan reformların eleştirisi etkili olmuştur. Mardin, Yeni Osmanlıları Tanzimat'ın Reşid Paşa'dan sonraki uygulayıcıları olan Ali Paşa'ya ve Fuat Paşa'ya karşı bir başkaldırı hareketi olarak görür. Tanzimat'ın düzen sağlamak ve devleti kurtarmak amacıyla gerçekleştirilen reformlarının aksi sonuçlar doğurduğu ve yetersiz kaldığına dikkat çekerken Tanzimat'ın iki önemli ismi Ali ve Fuat Paşalara yönelen eleştirilerin ortak paydayı oluşturduğu ilk oluşum Mehmet Bey, Namık Kemal, Nuri Bey, Reşat Bey, Ayetullah Bey, Refik Bey gibi isimleri bir araya getiren İttifak-ı Hamiyet'tir (Mardin, 2017, s. 19-20). Bu isimlerin yanı sıra farklı toplumsal kesimlerden isimler Yeni Osmanlılar hareketinin bir üyesi olarak kabul edilmiş ya da kişiler kendilerini Yeni Osmanlı düşüncesinin bir parçası olarak lanse etmiştir. Bu nedenle Yeni Osmanlıları tek bir ideoloji çerçevesinde bir araya gelen insanlar grubu olarak görmek yerine ortak bir hedefi paylaşan Osmanlı aydınlarının ilk fikri muhalif hareketi olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Yeni Osmanlıların fikri çerçevesini anlamak için ilk olarak onların toplumsal ve entelektüel kökenleri üzerinde durmak faydalı olacaktır. Örneğin Yeni Osmanlı olarak tanımlanan isimler arasında Mustafa Fazıl gibi daha seçkin aileden gelen ve zenginliğiyle Yeni Osmanlıların finansörü olan bir ismin yanı sıra Ali Suavi gibi orta sınıftan biri de yer almaktadır; bunun yanı sıra Ziya Paşa gibi üst düzey devlet görevlerinde bulunmuş bir isim de mevcuttur. Fazıl, Ziya Paşa ve Suavi gibi görece uç örneklerin varlığına rağmen hareketin ekseriyeti çeşitli devlet kademelerinde görev yapmış memurlardan oluşmaktadır. Yönetimin uygulamalarına muhalif bir hareket olarak ortaya çıkmasına rağmen Yeni Osmanlılar, devlet kadrolarında yetişen ve çoğunlukla maaşını devletten alan kişilerden oluşmaktadır.

Yeni Osmanlılar arasında devletin farklı kademelerinde memurluk yapan isimler mevcut olmakla birlikte Tercüme Odası'nı onların yetişmesini sağlayan kaynak olarak görmek mümkündür. On dokuzuncu yüzyıla kadar Osmanlı'da çeviri konularında ağırlıklı olarak Rumlar rol almıştır. 1821 Yunan İsyanı sonrası tercüme işlerinde Türkler de yetiştirilmeye başlanmış ve Tercüme Odası genç Osmanlı aydınları için uygun bir istihdam alanı oluşturmuştur. Tercüme Odası geleneğinden gelen genç kadronun ortak paydasını Koçak şöyle tarif etmektedir (Koçak, 2009, s. 77): "Batı'ya açılan bir pencerede, yabancı bir dil, yeni ve modern olan ile yakın temas ve etkileşim, yönetici elitin hiyerarşik basamakları görece olarak daha süratli bir ilerleme imkânı, hepsi bu temele dayanıyordu." Davison'un aktardığına göre Yeni Osmanlıların önemli isimleri Namık Kemal, Mehmet Bey, Ayetullah Bey, Refik Bey ve Reşad Bey Tercüme Odası'nda çalışmış, iyi derecede Fransızca bilen aynı zamanda çoğu gazetecilik yapmış isimlerdir. Bununla birlikte Mustafa Fazıl ve Ziya Bey grubun en seçkin isimleri olarak idari hükümet görevleri de üstlenmiştir (Davison, 2005, s. 197-199). Mısırlı bir prens olan Mustafa Fazıl kadar olmasa da bu grubun diğer üyeleri de görece varlıklı ve güçlü ailelerin çocuklarıdır. Batı'dakine benzer aydın sınıfların Osmanlı'da yeni oluşmaya başladığı bir dönemde sadece Yeni Osmanlılar hareketine dâhil olan isimler değil Osmanlı'da "aydın" olarak kabul edilen kişilerin çoğunlukla bu tarz güçlü ve varlıklı ailelerin çocukları olması dikkate değerdir.

Yeni Osmanlıların ortak paydalarından bir diğeri ise çoğunun edebiyatla ilgilenmiş olmalarıdır; halkın eğitilmesi için halka yönelik çeşitli edebiyat dallarında eserler vermişler, bu amaçla çeşitli dergiler çıkarmış ve çeşitli dergilerde halkın eğitilmesine ve bilinçlendirilmesine yönelik yazılar yazmışlardır. Alkan, Osmanlı modernleşmesinin dönemlere göre yönetici elit, muhalif ve aydın tipi ürettiğini belirterek Yeni Osmanlıların örgütlenmesinde basının merkezi rolüne dikkat çekmekte ve bu konudaki Jön Türklerle olan farklılığını da ortaya koymaktadır (Alkan, 2001, s. 380 -381):

Tanzimat döneminin aydını ve eliti, bürokrasinin kendisini yasal güvenceye kavuşturması sonrasında, bürokrasi içinden usta-çırak ilişkisiyle (özellikle Dışişlerinden) yetişmişlerdir. I. Meşrutiyet'in

hazırlayıcısı olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyeleri ise basınla ve basında yetişmişlerdir. II. Abdülhamid döneminin muhalif aydını ve yönetici eliti ise bizzat II. Abdülhamid'in kurduğu okullarda okumuşlardır. II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise siyasal partiler ve dernekler, aydınların ve elitin yetiştiği başlıca kaynak durumuna gelecektir. Tanzimat sonrasında (askeri ve sivil) bürokrasi dışında yine devlete bağlı üç meslek grubu; öğretmenler, hekimler ve mühendisler modernleşme militanı olarak ortaya çıkmışlardır.

Yeni Osmanlılar, mevcut sistemi ıslah ederek imparatorluğu kurtarmayı ve düzeni korumayı hedeflemiştir. Osmanlı modernleşmesi literatüründe zaman zaman beliren Tanzimat karşıtlığı ifadesi sorunlu bir değerlendirme olup, Yeni Osmanlıları Ali ve Fuat Paşaların Tanzimat uygulamalarını eleştiren bir siyasal yapı olarak değerlendirmek doğru görünmektedir. Şerif Mardin Yeni Osmanlıları, Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önce benzeri görülmemiş bir siyasal protesto grubunun temsil ettiklerini söyler (Mardin, 2017, s. 11). Hanioglu, Yeni Osmanlıları “dinsel gelenekçilik ile siyasal liberalizmi bir araya getirmeye çalışan, ancak İslami idealleri ve kavramları kullanırken batı tarzı modernleşmeyi savunan bir grup” olarak değerlendirir (Hanioglu, t. y., s. 27). Ülken ise Yeni Osmanlıları hürriyetçi ve siyasal anlamda meşrutiyetçi Türk kuşağını besleyen, İslami esaslarla batılı yönetim anlayışının birlikte ilerleyebileceğini savunan ancak siyasal anlamda bir İslamcılık gütmeyen, İslam ve Hristiyan tüm tebaaya aynı özgürlük verilmesi gerektiğini savunan bir grup olarak tanımlamaktadır (Ülken, 2013, s. 89). Ve son olarak Ortaylı Yeni Osmanlıları çoğunluğu genç memurlardan oluşan bir topluluk olarak görürken; yöneticiden çok var olan siyasal rejimi ve ülkenin yaşadığı hayata karşı, toplumsal bilinç sahibi olan tarihe ve geleceğe özgürce bakmaya başlayan Osmanlı aydınları olarak bahsetmektedir (Ortaylı, 2018, s. 276).

Yeni Osmanlılar içerisinde tam bir ideoloji ya da söylem birliği oluşmamış, planlı programlı bir örgüt oluşturmamışlardır. Yeni Osmanlılar farklı ideolojilerden ve farklı fikir akımlarından etkilenirken yenilikçi kimliklerinin yanı sıra muhafazakâr kimliklerini de muhafaza etmişlerdir. Avrupa'daki fikri gelişmelerden etkilenseler de tam anlamıyla onların çizgisini de takip etmemişlerdir. Berkes Yeni Osmanlılar ile Avrupa'da ortaya çıkan fikir akımlarının farklılığına dikkat çekmektedir (Berkes, 2019, s. 285): “Yeni Osmanlı düşünüy üzerinde ne Mazzini-Garibaldi çizgisindeki liberal, ulusçu devrimci çevrenin, ne de Marksçı sosyalistlerin etkisi olmuştur. Avrupa'da 1867–1870 yılları ulusal özgürlük ve liberal rejim davalarının en kızıştığı bir dönem olduğu halde, Yeni Osmanlılar devrimci, ulusçu olmadıkları gibi Batı'daki anlamda anayasacı liberal de değillerdi.” Bu açıdan Berkes, Yeni Osmanlıları buldukları ülkenin kendine has toplumsal ortamı ve siyasal düşüncesi içerisinde değerlendirmektedir.

Bozarslan, Osmanlı politik düşüncesini yenileyen bu aydınların, “evrensel” ve “özel” ile Batılı ve İslami ikili esin kaynağı arasında parçalandığını belirtir. Yeni Osmanlıların politik bir güç teşkil etmediğini belirtse de profillerinin önemli bir yenilik taşıdığının altını çizer (Bozarslan, 2015, s. 142):

Dilsel bilgileri, sosyal çevreleri, gazetelerden oluşan ifade platformları, esasen Avrupalı olan entelektüel esin kaynakları ve benimsedikleri toplumsal ve politik eğilim bakımından, bu entelektüeller eski okuryazarlardan ve Tanzimat paşalarından ayırdır. Diğer yandan, Tanzimat'ın okumasından tamamen farklı, aşırı tutucu olarak tanımlanabilecek tarihsel bir okuma önerebilecek kadar Osmanlı geçmişine ve klasik İslam kaynaklarına hakimdirler.

Farklı kültürel ve entelektüel çevreden gelen Yeni Osmanlıları Şerif Mardin, dört farklı reformcu grup olarak sınıflandırır. Mustafa Fazıl, Mehmet Bey ve Halil Şerif liberal gelişme fikrini savunanlar; Namık Kemal'in temsil ettiği, Batı fikirlerinin hürriyet ve milliyet çerçevesinde savunanlar; Ali Suavi'nin benimsediği halkın temsilcisi/halkçı kanat ve son olarak Ziya Paşa gibi Osmanlı nazırları yani Babıali ile mücadeleyi benimseyenler olarak sınıflandırmaktadır (Mardin, 2017, s. 92-93). Bu sınıflandırma aynı zamanda ideolojik birliğin

olmadığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte, Yeni Osmanlıların önemi, savunduğu fikirlerin çok geniş bir yelpazeye sahip olmasından ziyade kendinden sonra gelen siyasal fikir akımları ve örgütlenmelerin onların fikri mirası üzerinden gelişmiş olmasıdır (Ortaylı, 2018, s. 276).

Yeni Osmanlılar, Tanzimat'tan Meşrutiyet'e geçiş sürecinde, yönetime yönelik eleştirilerin örgütlenerek dile getirilmesi anlamında ilk örnek olarak önemli bir yerde durur. Cemiyet, liberal siyasal haklar talep eden, anayasal yönetim anlayışını savunan, parlamento taraftarı, İslam ve modernleşme arasında bir bağdaştırıcı yol izleyen, Osmanlı yurtseverleridir. Siyasal alana baktığımızda Yeni Osmanlıların yeniliği savunduklarını iddia etmek mümkündür. Bu yenilik fikri anayasa ve meclis taleplerinde açığa çıkmaktadır. Fakat Yeni Osmanlılar, Tanzimat'la başlayan Batılılaşmayı savunurken bütünüyle Batı'ya entegre olmayı değil "doğulu" kimliği koruyarak yenileşmeyi savunur. Yeni Osmanlılar, temel sorun olan "devlet nasıl kurtarılmalı?" sorusuna cevap olarak, Meşrutiyet'in tesis edilmesini uygun görmekteyler. Onlara göre, Batılılaşmak için geleneksel değer ve yapılarla uyumlu bir yol izlenmelidir. Dolayısıyla Yeni Osmanlıların melez bir yenileşme savundukları söylenebilir. Nitekim cemiyet üyelerinin kullandığı retorik bunun göstergesidir. Yeni Osmanlı aydınları savundukları fikirleri İslami terminoloji ile halka anlatmıştır. Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal sorunlardan kurtulabilmesinin, yayılmakta olan milliyetçilik hareketlerine karşı direnebilmesinin, dış baskıya son verebilmesinin tek yolunun anayasal bir yönetime geçişle mümkün olacağını savunurken "usul-u meşveret" esas almaktadır. Bu şekilde İslam felsefesinden de yararlanan Yeni Osmanlılar "siyasi fikirlerini açıkladıkları yazılarında, geniş ölçüde İslam siyaset teorisinin lügatçesine başvurmuşlardır. Mesela, adalet, bi'at, (itaat tarzı), icma'i ümmet (umumi konsensüs), meşveret (istişare) gibi kelimeleri kullanırlar" (Mardin, 2017, s. 95). Yeni Osmanlılar bir meşveret meclisinin kurulmasını sağlayarak siyasi iktidarın paylaşılmasını kurumsallaştırmayı ve kuvvetler ayrılığının gerçekleşmesini amaçlamışlardır: Kuvvetlerin dengesi ise yürütmeyi, kurulacak olan yasama meclisine karşı sorumlu hale getirerek sağlanacaktı (Mardin, 2017a, s. 33). Dolayısıyla Yeni Osmanlıların siyasi katılımı ilgili düşüncesi; padişahın haklarını sınırlandıracak bir anayasa uygulanması ve halkın seçeceği temsilcilerden oluşan bir yasama meclisinin var olmasıdır. Bu sistem Müslüman olmayan tebaayı da devlete sadık hale getirecek ve bu sayede Avrupa devletlerinin çeşitli konularda azınlıkların haklarını korumak bahanesiyle Osmanlı'nın iç işlerine karışmasına engel olacaktı (Akşin, 2017, s. 24). Kuvvetler ayrılığının yanı sıra bütün vatandaşların kanun önünde eşitliği, mülkün dokunulmazlığı, kişi özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, adli bağımsızlık, hakların kutsallığı da savunulmakta (Davison, 2005, s. 237) ve böylece tebaalar arasındaki eşitsizlikler giderilerek devleti refaha kavuşturma hedeflenmektedir. Bahsi geçen konulardaki fikirlerini Türklerin anayasal yönetime hazır oldukları görüşü üzerinden savunup, çeşitli mecralarda anayasal yönetimin gerekliliklerini dile getirmiş (Mardin, 2017a, s. 195) ve toplumsal bir farkındalık oluşturmaya çalışmışlardır. Hürriyet'te ve diğer dergilerdeki konuyla ilgili birçok yazının yanı sıra Mustafa Fazıl örneğinde olduğu gibi taleplerin bir mektupla doğrudan padişaha iletildiği örneklere de rastlanmaktadır.

Onlara göre adil yönetimin ve liberal kurumların işlerlik kazanması tebaa arasında var olan eşitsizliğin giderilmesi için elzemdir. Azınlıkların Tanzimat sonrası dönemde güçlü devletlerin hamiliğinde belirli haklar ve güvenceler elde ederken, Müslümanların bu hak ve güvencelerden yoksun kaldığını iddia etmiş ve talep ettikleri hakların dezavantajlı grupların durumunu iyileştireceğini savunmuşlardır. Bu minvalde Kudret Emiroğlu, Osmanlı aydınları arasında ortaya çıkan temel muhalefetin Islahat Fermanı'ndan sonra oluşmaya başladığına dikkat çeker ve Müslümanlar ile Müslüman olmayanların eşitlenmesinin Müslümanlar aleyhine sonuçlandığı düşüncesinin temel eleştirilerden biri olduğunu belirtir (Emiroğlu, 2015, s. 94).

Somel ise Namık Kemal başta olmak üzere Yeni Osmanlıların Tanzimat döneminde yabancı baskı sonucu Hristiyanlara tanınan aşırı haklar ve imtiyazlardan müteşekkil olduğuna, bu nedenle eşitlikçi olmadığına ve imtiyazların yerine asıl yapılması gerekenin meşrutiyet olarak gördüklerini dile getirir (Somel, 2009, s. 104). Sonuç olarak hedef, Tanzimat'la eksik bırakılan özgürlük, hâkimiyet-i ahali ve usulü meşverettir (Emiroğlu, 2015, s. 96).

Yeni Osmanlıların modernleşme konusuna yaklaşımları siyasi hedeflerine paralel gelişmiştir. Osmanlı'da reformlar daha önce belirtildiği üzere padişahlar ve paşalara bağlı olarak gerçekleşmiş, teknik açıkları kapatmak, hayati konularda alınması gereken tedbirleri anlık olarak ele almak gibi “günü kurtarma” amacıyla yapılmıştır. Dolayısıyla reformların etkileri ya çok sınırlı kalmış ya da uygulamaya dahi geçirilemeden son bulmuştur. On dokuzuncu yüzyıla kadar hayata geçirilen modernleşme hareketlerinin devamlılık göstermemesi bu plansız-projesizlikten kaynaklanmıştır. Bununla birlikte, Yeni Osmanlılar daha önce yapılmış modernleşme hareketlerini desteklemiş ancak eksiklikleri nedeniyle sıklıkla eleştirmişlerdir. Cemil Koçak, Yeni Osmanlıların modernleşme konusunda hemfikir olduklarını belirtirken modernleşmeyi ele alış şekillerini şu şekilde tarif etmektedir (Koçak, 2009, s. 73): “Modernleşme projesi, onlara göre, yeniden gözden geçirilmeli ve geçmişte yapıldığını ileri sürdükleri yanlışlardan ve abartmalardan da kaçınmalıydı. Modernleşme projesi, ‘taklit’ gibi yanlış olduğunu iddia ettikleri bir yönergeden çıkarılmalı ve mevcut coğrafyanın ve toplumun özellikleri dikkate alınarak, yeniden ve kendilerince tanımlandığı ‘doğru’ bir şekilde geliştirilmeliydi.” Batı’dakini taklit etmek şeklinde birebir Batı’dakiyle aynı modelin uygulandığı, toplumun kültürel özelliklerinin dikkate alınmadığı gibi görüşlerle modernleşme, en çok eleştirilen konuların başında gelmektedir. Bununla birlikte, Yeni Osmanlılar toplumsal ihtiyaçları ve kültürel gerçeklikleri göz önüne alan reformların yapılması, daha iyi eğitim fırsatlarının sunulması, okur-yazarlık oranlarının artmasının sağlanması, Avrupa dillerinin öğrenilmesi, tarımsal reform ve tarımda iyileştirmeye yönünde atılımlar yapılması, sanayinin ilerlemesi, Batı’nın bilgi ve ürünlerinin alınması gibi çeşitli konular ve alanlarda modern uygulamalara geçişi savunmuşlardır. Bahsi geçen ve modernleşme yönünde olumlu karşıladıkları atılımların gerektiği şekilde gerçekleşmemesinin nedeni olarak var olan otokrasiyi görmüşler ve mevcut yönetimin ekonomik ve bilimsel ilerlemeye engel olduğunu iddia etmişlerdir (Davison, 2005, s. 236). Tüm anlatılanlardan özetle Yeni Osmanlıların ekonomik, toplumsal ve siyasi alanları içeren bütüncül bir modernleşmeyi hedeflediklerini söylemek mümkündür.

Jön Türkler

1876’da Kanun-i Esasi’nin ilanı ile Yeni Osmanlıların hedeflediklerinden biri olan anayasal yönetime geçiş sağlanmış ancak bu durum uzun sürmemiştir. II. Abdülhamid yönetime geldikten kısa süre sonra 93 Harbi gerçekleşmiş, savaş nedeniyle yaşanan siyasi gelişmeleri gerekçe gösterilerek Yeni Osmanlılar dağıtılmış ve büyük bir kısmını sürgüne gönderilmiş (Mardin, 2017a, s. 34); 1878’de meclis kapatılarak otuz yıllık istibdat yönetimi başlamıştır. Abdülhamid’in meclisi kapatmasının ardından uyguladığı baskıcı politikalar ile muhalif hareketleri bir süre bastırmış, ancak sonlandıramamıştır. Önceki dönem modernleşme çalışmalarını farklı bir ideolojik perspektiften devam ettiren Abdülhamid, ekonomik ve toplumsal konuları içeren çeşitli konularda reformlar yapmaya devam etmiştir. Özellikle eğitim konusunda modernleşmeye verilen önemle, önceki dönemde İstanbul’la sınırlı kalan okullaşma tüm imparatorluğa yayılmaya çalışılmış ve okullaşma oranında büyük bir niceliksel artış yaşanmıştır. Abdülhamid’in okullaşma ve eğitim yönünde yaptığı reformlar, bir bakıma kendi eliyle kendi muhalefetini yaratmasıyla sonuçlanmıştır. İstibdat yönetimi her ne kadar muhalif hareketleri ve farklı görüşleri bastırmaya çalışsa ve sahip olduğu ideolojiyi kendi iktidarını

güçlendirmek amacıyla resmi ideoloji haline getirmeyi amaçlasa da Osmanlı'nın ilk örgütlü muhalif hareketi Abdülhamid'in açmış olduğu okullarda yetişmiştir.

Bu dönemde eğitim gören Mülkiyeli, Harbiyeli veya Tıbbiyeli gençler memleketin sorunlarıyla ilgilenirken hem Batı tarzında eğitim alarak Batı ve Batı'daki gelişmeler hakkında malumat sahibi olurken hem de Abdülhamid'in uyguladığı istibdat politikalarına karşı gizli örgütlenme şeklinde bir araya gelmeye başlamışlardır. Sadece Batı'daki ideolojiler ve Batılı düşünürler değil, Yeni Osmanlılardan önemli isimlerin çalışmalarının da bu gizli örgütler çatısı altında bir araya gelen gençler tarafından okunduğu bilinmektedir. Anayasal ve meşruti yönetime geçiş, muhalif hareketlerin birincil hedefi olarak belirirken ilk örgütlü muhalefet ise 1889'da İttihad-ı Osmani adıyla tıbbiyede kurulmuştur (Zürcher, 2000, s. 112). 1895 yılında "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını alacak olan bu örgüt, tıpkı Yeni Osmanlıların I. Meşrutiyet'in ilanında etkili oldukları gibi, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde etkin bir rol üstlenmiş, 1908 sonrası meclisteki partilerden biriyken 1913'ten sonra yönetimi ele geçirmiştir. İttihat ve Terakki dışında farklı örgütlenmeler aracılığıyla muhalefet eden ancak aynı amaç ve taleplere sahip olan genç aydınlar Jön Türklük çatısı altında birleşmiştir.

Kendilerini Yeni Osmanlıların takipçisi olarak gören Jön Türkler, "vatanı kurtarmak" amacıyla anayasal yönetime geçişi hedefleyen genç Osmanlı aydınlarıdır. Jön Türk hareketi Yeni Osmanlılardan büyük oranda etkilenen ve o miras üzerine şekillenen bir harekettir (Zürcher, 2000, s. 130). Onlar da Yeni Osmanlılar gibi homojen düşüncelerden oluşan bir grup değildir. Tek bir merkezden ve bir lider tarafından idare edilen siyasi topluluk olmamakla birlikte belli başlı isimler bu harekete öncülük etmiştir: Mizancı Murat, Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet ve Prens Sabahattin hareket içerisinde en çok bilinen isimlerdendir. Bu isimlerin birbirinden farklı olarak liberal, muhafazakâr, pozitivist görüşleri savunması hareketin ideolojik açıdan da heterojen olan yapısını göstermesi açısından önemlidir. Bu anlamda Jön Türklük aynı düşünceyi taşıyan ve belli bir program etrafında toplanan isimler değil, yönetime muhalif olmakta ortaklaşanların genel adıdır. Jön Türklerin de Yeni Osmanlılar gibi görüşlerini ifade ettikleri en önemli araç basın olurken farklı grupları etrafında toplandıkları dergi ya da gazete adıyla anıldıkları da görülmektedir (Hanioglu, 1985).

Şerif Mardin Jön Türkleri dört farklı grup olarak ele almaktadır. Birincisi, Selim Faris'in ve Hürriyet'in çevresinde toplananlar; ikincisi, Türk-Suriye Komitesi üyelerinden oluşanlar; üçüncüsü, Rıza, Ganem ve Fua'dan oluşur; dördüncüsü ise İstanbul'da oluşan askeri gruptur (Mardin, 2017a, s. 78-79). Mardin bu dört akımdan birinci ve ikincinin Jön Türk hareketi içerisinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu belirtirken, diğer iki grubun etkin şekilde faaliyet gösterdiğini belirtir. Bahsi geçen etkin iki grup Avrupa'da ortaya çıkan farklı fikir akımlarının takipçisi olurken, benimsedikleri ideolojiler onları da fraksiyonlara ayırmış ve farklı siyasal gruplaşmalar artış göstermiştir. Böylece on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte gruplaşmalara bağlı olarak siyasal modernleşme dönemine girilmiştir (Ortaylı, 2018, s. 270).

Jön Türkler kendi içlerinde farklı toplumsal ve entelektüel kökenden gelen insanlardır. Sina Akşin Jön Türklerin çoğunluğunu gençler, yönetici sınıf mensupları, mektepliler ve burjuva zihniyetlilerin oluşturduğunu söyler (Akşin, 2017, s. 132). Nasıl ki Yeni Osmanlıların belkemiğini Tercüme Odası memurları oluşturuyorsa Jön Türk hareketinin bel kemiğini de mektepliler oluşturmaktadır. Mektepler Batı tarzı eğitim verirken öğrenciler Batı dillerini öğrenmiş, sadece Avrupa'daki bilimsel gelişmeleri değil aynı zamanda Avrupa'daki fikir akımlarını (pozitivizm-realizm gibi) ve ideolojileri (milliyetçilik, liberalizm gibi) de öğrenmiş ve özgürlük, eşitlik, ihtilal konularını ana kaynaklarından okuma imkânı bulmuşlardır. Tıpkı Yeni Osmanlılar içinde Mustafa Fazıl örneğinde olduğu gibi üst düzey yöneticilik yapmış isimler hareket içerisinde aktif varlık göstermiş veya Jön Türk hareketini desteklemişlerdir. Mahmud Paşa bu durumun en iyi örneklerinden biridir; Ahmet Rıza Bey ise daha önce Tercüme

Odası'nda memurluk yapmış olmakla birlikte üst düzey devlet kademelerinde hizmet vermiştir. Jön Türkler yaptıkları işler haricinde propaganda aracı olarak gazete, dergi konusunda en az selefleri kadar hünerlidir. Jön Türkler içerisindeki farklı görüşler kendi dergilerini çıkarmış ve gazetecilik faaliyetlerini bir nevi halkı bilgilendirme ve aydınlatma aracı olarak kullanmışlardır. Basın faaliyetlerinin Jön Türkler için önemine dikkat çeken Çavdar, Jön Türkler içindeki fikir gruplarını sınıflandırırken gazete/dergiler üzerinden ayırım yapmayı tercih eder (Çavdar, 1991, s. 18): "Ahmet Rıza ve Meşveret gazetesi, Murat Bey ve Mizan gazetesi, Abdullah Cevdet ve İttihat dergisi, Osmanlı gazetesi çevresi..."

Jön Türk hareketi etnik açıdan sadece Türklerden oluşmamaktadır. Sadece Türklerden oluşmaması, Osmanlılık fikrinin savunulmaya devam ettiğini gösterirken, devletin kurtuluşunun tüm Osmanlı tebaasının birlik ve beraberlik içinde bilinçli bir şekilde örgütlenmesiyle mümkün olacağı fikrinin sonucu olarak farklı etnik kökenden insanlar Jön Türk hareketine katılmıştır. İttihatçıların Avrupalı anlamda bir burjuva sınıfı olmamasına rağmen fikri anlamda burjuvaziyi temsil ettikleri, Fransız Devrimi bir burjuva devrimi olarak gerçekleşirken Osmanlı'da devrim gerçekleştirecek ölçüde bir burjuva sınıfının olmadığı aşikâr olmakla birlikte talep edilen meşrutiyetin bir burjuva yönetim şekli olduğu; daha sonra İttihat ve Terakki içerisinde yükselen Türk ulusçuluğu fikrinin de bu burjuva yönetimi anlayışının bir uzantısı olduğu görülmektedir (Akşin, 2017, s. 135).

Feroz Ahmad Jön Türkler içerisinde sayısız hizibin var olduğunu ancak temelde iki ana hizip olduğunu belirtir: Liberaller ve İttihatçılar (Ahmad, 2008, s. 47):

Liberaller, Osmanlı toplumunun üst sınıflarına mensuplardır: bunlar eğitim görüş, Batılılaşmış, kozmopolit... Fransızcaya ve onun kültürüne aşina olan kişilerdir. Aynı toplumsal gruba mensup yüksek bürokratların denetiminde anayasal monarşiden yanaydılar... Savundukları ideoloji Osmanlılıktı.

Liberallerin aksine İttihatçılar orta sınıftan gelen çoğunluğu öğretmen, devlet memuru ve subaylardan oluşan; liberallere benzer şekilde anayasal siyasal rejim planlayan; toplumsal ve ekonomik dönüşümün ilk aşaması olarak anayasal hükümete geçişi gerekli gören kişilerden oluşmaktadır (Ahmad, 2008, s. 48). Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye kitabında ise bu orta sınıf Jön Türklerin Hamidiye okullarında yetişmesine dikkat çeker (Ahmad, 2006, s. 127):

Şehirli alt-orta sınıf üyeleri için özellikle askeri ve bürokratik kariyer amaçlı laik eğitim, sınıf atlama aracına dönüştü. Hamidiye dönemi okulları, alt-orta sınıf mensuplarına askeri okullara girerek sınıf atlama imkânı tanıdı. Jön Türk hareketinin pek çok üyesi bu toplumsal sınıftan geldiler ve eğitim onlara bürokrasinin yolunu açtı.

Jön Türklerin -başta Namık Kemal olmak üzere- Yeni Osmanlıların eserlerini okudukları ve onların entelektüel mirasını devam ettirdikleri bilinmektedir. Yeni Osmanlıların savunduğu Osmanlılık fikrini Jön Türklerin de devam ettirdiği görülmektedir. Bununla birlikte Zürcher, Jön Türkler arasında yaygın olan fikir akımlarının Osmanlılık, Panislamizm, Pantürkçülük ve Batıcılık olduğunu belirtmektedir (Zürcher, 2000, s. 186). Farklı etnik grupların Osmanlı'dan ayrılma ve kendi milli devletlerini kurmaya yönelik milliyetçi faaliyetlerinin yanı sıra özellikle 1900 sonrası dönemde Türkçülük akımının artış göstermeye başladığı bilinmektedir. Quataert, bazı yöneticiler Türkçülüğü savunsa ve Türkçülüğü öne çıkarmak gerektiğini düşünse de 1908 sonrasında Jön Türk hareketinin Osmanlılık yönünde politikalarına devam ettiğini, her ne kadar kendileri laikliği savunuyor olsalar da imparatorluğun Osmanlı-İslam bileşenlerini savunduklarını söylemektedir (Quataert, 2000, s. 271). Hem Yeni Osmanlılar hem de Jön Türklerdeki bu yaklaşım, reel politikte yakından ilgilidir. Merkezîyetçiliğin güçlendirilmesi, var olan etnik grupların hepsinin bir arada tutulması için Osmanlılık; Müslümanları bir arada tutmak için ise Panislamizm Türkçülükten daha işlevsel akımlar olarak görülmüştür. Somel, Osmanlılığı siyasal gereklilikler ve kısmen de diplomatik baskılar sonucu ortaya çıkan ancak Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin düşünürleri

tarafından entelektüel zemin kazandırılan düşünce akımı olarak değerlendirmektedir (Somel, 2009, s. 115).

Jön Türklerin İslamcılık, Türkçülük ve Osmanlıcık akımları arasında gezen tutarsız yaklaşımları daha ziyade pragmatik nedenlerle ilişkilidir. Osmanlı'nın birlik ve beraberliğini sürdürme amacı taşıdıkları için dönemdeki siyasal gelişmelere göre bu amaca uyum gösteren akım hangisi ise o benimsenmiştir. Jön Türklerin pozitivizme olan yatkınlıkları ise onların Yeni Osmanlılardan farklılaştığı konulardan biridir. Hanioglu bu durumu şu şekilde değerlendirir (Hanioglu, 1989, s. 623- 624):

Sonunda istenen laik bir düzen olduğuna ve bu da din farklılığını ortadan kaldırarak, vatandaşlık bilincini kuvvetlendireceğine göre, bu alandaki propagandanın yapabileceği ters işlev istenilenin dışında bir etkiyi ortaya çıkarabilirdi. Kuşkusuz başta mantıklı gelen bu düşüncenin ihmal ettiği bir yön vardır ki o da ahali ve ona ulaşmak için kullanılan bir araç olarak düşünülen 'din' kavramlarının, sistemde yalnızca ikincil bir parça olduklarıdır. Toplum, seçkinlerin belirgin bir şekilde etkileyebildiği bir işleyişe sahip olduğuna göre; Jön Türklere göre yapılması gereken, kitleye, kendi benimsedikleri değişiklikleri icabında bir dini elbise içinde halka maletmekten ibaretti. Pek çok modern fikrin hadiselerin desteğiyle ortaya konulmasının nedeni budur. Bunun bir diğer görüntüsü, eski İslam düşünürlerinden ilginç parçalar bularak, dini toplumsal içeriği dışında kullanılması anlamlı gözükmeyen bir kurum haline getirmektir.

Pozitivizmi benimseyen Jön Türklerin kendinden sonraki entelektüel iklime en büyük mirası sosyolojik fikirleridir: Diğer bir deyişle proto ulusalcı kavramıyla addedilebilir olan Türkçülük yaklaşımlarıyla el ele veren toplum mühendisliği fikri... Deringil sosyal mühendisliği daha da geri götürerek on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı devlet felsefesini önceki dönemlerden ayıran özellik olarak görür (Deringil, 2007, s. 161):

Osmanlı vatandaşlığına dayalı Tanzimat fikri; Abdülhamid döneminin Sünni İslam'ı güçlü bir biçimde vurgulayan 'Osmanlıcılık' fikrinden çok farklıydı. Fakat farklı olmayan ve Tanzimat'la başlayıp Abdülhamid döneminden geçerek Jön Türkler dönemine değin Osmanlı devlet felsefesinin temel ve değişmez yapı taşlarından biri sosyal mühendislikti.

Jön Türklerin siyasi hedefleri, anayasal yönetimin tesisi ve Meşrutiyet'in yeniden ilanını sağlayarak dağılmış ve parçalanmakta olan devletin ayakta kalmasını sağlamak ve yabancı müdahalelere son verebilecek bir yönetimin oluşturulmasıdır. Bu bakımdan Yeni Osmanlıların siyasi hedefleriyle Jön Türklerin siyasi hedefleri devamlılık gösterir. Hanioglu, Jön Türkler tarafından çağdaş ve bilime dayalı yönetim biçiminin hararetle savunulmasını, kişiye bağlı bir yapının ussal ve yasal bir zemine çekilme çabası olarak değerlendirir (Hanioglu, t. y., s. 58). Jön Türklerde Tanzimat'tan sonra hâkim anlayış olan yönetime sadakat, yerini rasyonelliğe bırakırken benzer bir amaçla meşruluğu algılayış şekilleri geleneksel meşruluk kaynaklarından uzaklaşarak meşruluğun tek kaynağı olarak yasalar görünmeye başlamıştır.

Jön Türklerin yapmış olduğu kongreler ve belirlenen amaçlar da siyasi hedeflerini anlamak için faydalı bir kaynak oluşturmaktadır. Her ne kadar Birinci Jön Türk Kongresi hürriyet taraftarlarını birleştirmek için düzenlense de kongre sonrasında hareket, Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin grubu olmak üzere ikiye bölünmüş ve Ahmet Rıza İttihat ve Terakki'nin başına geçerken, Prens Sabahattin de Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurmuştur (Kuran, 2000, s. 191). Kongrede tartışılan Batı'nın müdahalesi ve şiddete başvurma konuları hareketi ikiye bölse de Birinci Jön Türk Kongresi'nde belirlenen dört amaç Jön Türklerin temel siyasi hedeflerini göstermesi açısından önem arz etmektedir (Çavdar, 1991, s. 19):

Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün ve bölünmezliğinin sürdürülmesi; ilerlemenin gereği olan ülke içi barış ve düzenin yeniden kurulması; İmparatorluk'un temel yasalarına ve özellikle de imparatorluğumuz halklarının hak ve özgürlüğünün ve genel reformların koruyucusu olan 1876 Anayasası'na saygı duyulması; uluslararası antlaşmalara olan sarsılmaz saygı.

Birinci kongrede alınan kararların yanı sıra 1907’de düzenlenen İkinci Jön Türk Kongresi her iki grubun liderinin başkanlığında gerçekleşmiştir. Bu kongrede siyasi hedeflerin ne olmadığına anlaşılmasını sağlayan bazı önemli ilkeler belirlenmiştir: Osmanlı veraset usulünün olduğu gibi korunması, yabancı müdahalenin katiyen reddedilmesi, ülkeyi kaosa sürükleyecek yabancı müdahaleyi talep eden tutumların kesinlikle kabul edilmemesi (Akşin, 2017, s. 114). Belirlenen ilkeler, ne kadar farklı fraksiyonlara bölünmüş olsalar da Jön Türk hareketinin Osmanlı yönetim şeklini toptan değiştirmeyi amaçlayan bir siyasi hedefleri olmadığını ve azınlıkların ayrılma yönündeki politikalarının desteklenmediğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. 1907’de ihtilal düşüncesi tartışılan bir konu olmakla birlikte, özellikle İttihat ve Terakki için bu ihtilal, ordu darbesi ya da ordu ihtilaliyle padişahın değiştirilmesinden öte bir anlam taşımamıştır (Akşin, 2017, s. 117). Nasıl ki Yeni Osmanlılar için devleti ayakta tutmak ve devletin dağılmasını engellemek asıl siyasi hedef ise Jön Türk hareketi için de aynı hedef büyük ölçüde devam etmektedir.

Siyasal katılım konusunda, özellikle yabancı müdahaleyi bertaraf etmek için tüm halkın eşitliğinin savunulması konusunda Jön Türk hareketi Yeni Osmanlılar ile benzerlik gösterir. Azınlıkların yabancı müdahalenin etkisiyle elde etmiş oldukları hakların Müslümanlara kıyasla azınlıklar “lehine” genişlemesi nedeniyle tüm haklardan herkesin eşit şekilde yararlanması hedeflenmektedir. Birinci Jön Türk Kongresi’ne Ermenilerin, Arnavutların ve Rumların da katıldığı dikkate alındığında hareketin eşitlikçi yapısı ve Osmanlıcığın savunulmaya devam ettiği görülmektedir (Georgeon, 2006, s. 437). Yönetime katılma konusundaki taleplerin giderilmesi, halka eşit hak ve görevler tanınması imparatorluğun dağılmasına engel olacak ve halkın yönetime karşı bağlılığını artıracak bir çözüm olarak düşünülmektedir. Siyasal katılım konusundaki eşitlikçi bakış açısının temelinde milliyetçi hareketlere karşı birliğin güçlendirilmesi düşüncesi yatar. Bununla birlikte, merkezi yönetim ve ademi merkeziyetçi yönetim konusunda Jön Türkler farklı görüşlere sahiptir. Prens Sabahattin, İttihatçıların savunduğu merkezi yönetimi bireye önem vermediği ve otoriter yönetim anlayışını farklı şekilde devam ettirdiği gerekçesiyle eleştirirken, bunun karşısına ademi merkeziyetçi anlayışı koyar ve ademi merkeziyetçiliğin yönetimde nahiyeden vilayete uzanan ve bireyi önceleyen bir yönetim şekli olarak görür (Çavdar, 1991, s. 20).

Jön Türkler, modernleşme konusunda da Yeni Osmanlıların fikirlerini devam ettirmişlerdir (Hanioğlu, t.y., s. 36). Modernleşmedeki temel hedef yönetim şeklinin modernleştirilmesidir. Osmanlı köhneleşmiş ve ilerlemeye engel olan bir yönetim anlayışına sahiptir; yönetimin modernleşmesi aynı zamanda toplumsal ilerlemeyi sağlayacaktır. Jön Türkler, halkın eğitilmesi ve halkın bilinçlendirilmesi konusuna da önem vermiş genel eğitimin yaygınlaşması gerektiğini savunmuşlardır. Tanzimat sürecinde başlayan “toplum mühendisliği” bu dönemde de etkin olmuş ve modernleşme için yeni bir toplum yaratma gerekliliği sıklıkla dile getirilmiştir (Ahmad, 2008, s. 39). Bununla birlikte, halkın bilinç düzeyinin yetersizliğinin bir “elit” grubunun yaratılması gerekliliğini ortaya çıkardığına dikkat çeken Jön Türkler, bu amaçla seçkinler zümresi ya da yönetici elitlerin varlığını da savunmuşlardır (Mardin, 2017a, s. 306). Avrupa’nın üstünlüğünün temel itici gücü olarak modern yönetime sahip olmalarına odaklanan Jön Türkler, Mardin’in deyişiyle Avrupa’nın üstünlüğünün “milli kültür” yaratabilme yeteneğiyle alakalı olduğunu geç fark etmişlerdir. Hanioğlu ise kendilerini modernleşme taraftarı olarak gören Jön Türklerin, Batı’ya olan ilgisine dikkat çekmektedir (Hanioğlu, t.y., s. 41):

Bu kimseler, pek çok yerde Avrupa’nın üstünlüğüne, Batı’nın mutlaka örnek alınmasının gerektiğine de işaret etmişlerdir, ileride, bir tek medeniyet olduğunu, onun da Avrupa medeniyeti şeklinde ifade edildiğini ve bunu gülü ve diken ile almaktan başka çare bulunmadığını belirterek, büyük tartışmalara yol açacak bir düşünürün İttihad-ı Osmani Cemiyeti’nin ilk dört kurucusundan biri olduğunu unutmamak gerekir.

Hanioğlu'nun belirttiği oranda Batı'nın üstünlüğün kabul edilmesi, Mardin'in dikkat çektiği milli kültürün öneminin özellikle İttihatçılar arasından daha geç bir tarihte benimsenmesine neden olmuştur. İttihatçıların yönetimi ele geçirdikten sonra uyguladıkları modernleşme projesi, devlet merkezli ve eğitim ağırlıklı olarak gerçekleşmiştir: İttihatçılara göre siyasal, ekonomik ya da toplumsal dönüşümlerin her biri devlet eliyle gerçekleştirilmeli, toplumun modernleştirilmesi, ekonominin liberalleşmesi veya milli iktisat yaratma gayesi hangisi tercih edilirse edilsin her şey devlet eliyle yapılmalıdır (Hanioğlu, t. y., s. 41).

Belirtildiği üzere, Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler tek bir düşünce veya tek bir ideoloji çatısı altında örgütlenmiş siyasal hareketler değildir. Yeni Osmanlılar Osmanlı'daki ilk siyasal muhalif hareket olarak ortaya çıkarken Jön Türkler de onların mirası üzerinden şekillenen ve temel sorusu aynı olan örgütlü bir siyasal harekettir: "Bu vatan nasıl kurtulur?" Akşin'in de dikkat çektiği üzere temel sorunun vatanın kurtuluşu olması, düşüncelerinin soyutlaşmasına ve yeterince billurlaşmasına engel olmuş ve düşünce insanlarını bir devlet adamı gibi pragmatist çözümler üretmeye itmiştir (Akşin, 1988, s. 341): "Herhangi bir düşünce ya da ideolojiye toptan karşı çıkmak gibi bir lüxleri yoktu."

Bu kapsamda çalışmada ele alınan her iki grubu toplumsal ve entelektüel kökenleri, siyasal hedefleri, siyasal katılımı anlama biçimleri ve modernleşme projeleri açılarından her bir düşünceye göre tek tek, farklı yönleriyle el almak mümkündür. Ancak yukarıda anlatıldığı üzere çalışmada bu tercih edilmemiş, şahıslar ve onların yaklaşımları değil, gruplar ve onların belirlenen karşılaştırma konularına yaklaşımları incelenmiştir. Akşin'in kişiler ve ideolojiler üzerinden yapmış olduğu tasnif, Yeni Osmanlıları ve Jön Türklerin yelpazesinin genişliğinin anlaşılması ve bu çalışmanın neden gruplarla sınırlandırıldığının gösterilmesi açısından önemlidir (Akşin, 1988, s. 342):

Namık Kemal'de hürriyetçilik ve Osmanlıcılık, Ali Suavi'de aydınlanmacılık, laiklik ve Türkçülük, Cevdet Paşa'da tutucu- İslamcılık, yetkecilik, Ahmet Rıza'da Türk ulusçuluğu, pozitivizm ve toplumsal yapı eleştirileri... Sabahattin toplumsal yapıcı liberal... Ahmet Mithat aydınlanmacı, yetkeci, toplumsal yapıcı, Murat tarihçi ve yetkeci yönleriyle göze çarpmaktadır.

Bu derece farklı fikirleri bir araya getiren temel düşünce ise çalışma boyunca anlatılan anayasal ve meşruti yönetime geçiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve her iki hareket arasında belirli konularda devamlılıklar söz konusudur. Farklılıkların ise çoğunlukla siyasal konjonktürün gereklilikleri doğrultusunda ortaya çıktığı görülmektedir. Nihai olarak Osmanlı modernleşmesinin genel yapısını oluşturan pragmatik yaklaşımın ve günü kurtarmaya yönelik politikaların geliştirilmesinin, muhalif hareketleri de etkisi altına aldığı görülmektedir.

Sonuç Yerine

Geç dönem Osmanlı'da başlayan ve erken Cumhuriyet'e miras kalan modernleşme hareketleri idari, siyasal, sosyal ve askeri alanlarda büyük bir dönüşüme yol açmıştır. Dolayısıyla Tanzimat'tan Cumhuriyet'e bütün yenileşme çabaları birbirinin izlerini taşır. Tanzimat, Islahat Fermanı, Kanun-i Esasi, Meclis-i Mebusan, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki ve Kemalizm bu büyük modernleşme hareketinin parçalarıdır. Farklı isimlerle anılsalar da "çöküş"e giden süreçte bütün siyasal yapılanmalar devleti kurtarma amacı için Osmanlı'da Batı tarzı idare ve fikirlerin gelişmesini savunmuşlardır.

Osmanlı'nın Batı tarzında kurulan okullarında yetişen Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler üyelerinin düşünsel kaynakları Batı ile ilişkilidir. Dolayısıyla Tanzimat döneminde yapılan reformlar ve bilhassa tercüme vasıtasıyla Batı düşüncesiyle temas edilmesi bu düşünsel kaynakları beslemiştir. Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin temel özelliği esasında aydın hareketleri olmalarıdır. Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin profilleri Abdülhamid rejimindeki

baskının yoğunluğu nedeniyle farklıdır. Jön Türkler daha geniş bir mekâna yayılan örgütlü bir tabana sahip olmuştur. Yeni Osmanlılar farklı olarak (Ahmad, 2010, s. 34):

Devlet kurumu mensuplarıydı. Jön Türkler ise yeni kurulan devlet okullarındaki müderrisler, Batı hukuku okumuş avukatlar, gazeteciler, küçük memurlar, bürokratlar ve Batılı anlayışa uygun harp okullarındaki ikinci derecedeki görevliler gibi yeni oluşan meslek gruplarına mensuptular. Bunların çoğu devlet okullarına gitmiş, ancak öğrenimini tamamlamamıştı. İyi öğrenim görmüş olanlarının ise devlet yönetimi konusunda deneyimleri yoktu. Aralarında tek bir deneyimli devlet adamı bulunmuyordu.

Her iki hareketin kitle iletişim araçları yoluyla kamuoyu oluşturmaya çalışması Osmanlı modernleşmesinin göstergelerinden biridir. Aynı aracı kullanmaları muhalif hareketlerin birbirleriyle olan etkileşimlerine işaret eder. Basının kullanılması politik kültürdeki değişimin ürünüdür. Diğer taraftan her iki hareketin gazeteleri, düşünsel anlamdaki çok sesliliği yansıtır. Yeni Osmanlılar, görece daha az kişi olmalarına rağmen –farklı dillerde- çok sayıda gazete çıkarmıştır. Gazetelerin sayfalarında karşılıklı sert tartışmalara yer vermeleri heterojen yapının göstergesidir (Onaran, 2018, s. 343 -344). Benzer düşünce Jön Türkler için de savunulabilir.

Yeni Osmanlılarla başlayan sürecin en büyük özelliği örgütlü muhalefetin kurumsallaşmasıdır. Onlarla başlayan siyasal aktivizm Cumhuriyet'e devrolmuştur. Jön Türklerin bu anlamda ayrıksı özelliği bir siyasi parti çıkarmış olmalarıdır. Bu siyasi parti olan İttihat ve Terakki 1908-1918 yılları arasında savundukları meşruti yönetime dayalı olarak iktidarda olmuştur. Bu olgusal gerçekliğe rağmen, Ahmad esasında hedeflerini farklı değerlendirir. Ona göre, Yeni Osmanlılar devleti yönetme hakkı verilse imparatorluğu kurtarabileceklerine inanmıştı. Jön Türkler ise kendilerini yönetici olarak yeterli görmedikleri için hiçbir zaman yüksek idari makamları ele geçirmeyi düşünmediler (Ahmad, 2010, s. 34).

Mardin, her iki hareket üzerine yaptığı çalışmalarda fikir dünyalarına yönelik karşılaştırma yapar. Jön Türklerin programlarını bir bütün içinde yerleştirerek anlamlandırma konusunda sıkıntı çektiğini ifade eder (Mardin, 2017a, s. 13)

Yeni Osmanlılar'ın fikirleri, hiç olmazsa, 'tabii hukuk' gibi, Batı'dan aldıkları fakat Şeriat'le uygunluk halinde ortaya koydukları, bir temel çerçeveye oturtulmuştu. Dini kültür kalıntıları düşüncelerine bir derinlik veriyordu. Jön Türklerin programı, kendilerinden önceki kuşağa oranla çok daha az teorik-spekülatif içerikliydi.

Dolayısıyla Jön Türklerin bir fikre tutarlı biçimde sahip çıkmak yerine dönemde gerçekleşen siyasi olaylara tepki veya bilinçsiz bir stratejinin seçimi olarak İslamcılık, Osmanlılık ve Türkçülük fikirleri arasında zaman zaman birini öne çıkardığı söylenebilir. Mardin'e göre Yeni Osmanlıların düşünceleri de iç tutarlılıktan yoksundur. Hareketin Avrupa'nın siyasal kurumlarının İslami bir temel üzerine yerleştirilmesi gibi kendi içinden çelişen yönleri bulunur (Mardin, 2017, s. 42). Yeni Osmanlıların homojen olmayan düşünsel fikirlerine Ortaylı da değinir (Ortaylı, 2018, s. 276):

Yeni Osmanlıların düşünceleri, anayasacı liberalizmin çizgilerinden modernist İslamcılığa, hatta olgunlaşmamış bir Türkçülüğe ve sosyalizme kadar çeşitli görüşleri içeren renkli bir yelpaze oluşturur. Daha da ilginç, bütün bu görüşlere çoğuna aynı kişide rastlanabilmesidir. Ama Yeni Osmanlılar hareketinin tarihi önemi, sonraki siyasal fikir ve örgütlenmelerin onların mirası üzerine serpilip yaşamalarıdır.

Yeni Osmanlılar, meşveret kavramıyla İslam'a gönderme yaparak bir millet meclisi kurma fikrine sahiptir. Jön Türkler de büyük oranda benzer şekilde, Avrupa orijinli meclis kurumunu alıp İslam'a uygun şekilde uyarlamayı savunuyordu. Fakat meşveret sisteminin nasıl işleyeceği konusundaki yaklaşımları aynı değildi. Bu işleyiş padişaha yönelik eleştirilerine bağlı biçimde şekillenmiştir. Yeni Osmanlıların padişaha biçtikleri rol farklıdır. Padişahın şeriata uygun davranmamak gibi kabahatleri olduğunu iddia etseler de bu hatalardan padişahı sorumlu tutmamışlar ve yanılma ihtimali olduğunu söylemişlerdir (Onaran, 2018, s. 347-353).

Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler arasında daha uzun erime dayanan sürekliliği kurmak mümkündür. Emiroğlu bu duruma şöyle dikkat çeker (Emiroğlu, 2015, s. 100-101):

Modernizm nitelemesini haklı kılan gerekçe, birbirini izleyen ve hepsi de birbiriyle mücadele içinde olan II. Mahmud, Tanzimat, Yeni Osmanlılar ve Jön Türk siyasetlerinin ortak paydası olan her yönüyle merkezileşme, bunun kurumlarını yaratma ve dolayısıyla kendilerini besleyen yeni ve kendilerine muhalif siyaset öğelerini programlamalarıdır.

Bununla birlikte Jön Türklerin İttihat ve Terakki'ye dönüşmesi sonrası merkezîyetçiliği daha fazla vurguladığını belirtmek elzemdir.

Pek çok siyasal kavram, görüş, düşünce ve meşruti yönetim anlayışını Yeni Osmanlılar gündeme getirmiş ve kamuoyunun gündemine yerleştirmiştir. Vatan kavramı Yeni Osmanlılardan Namık Kemal ile etkin yer kazanmış ve sonraki dönemlerin milliyetçi eğilimlerinin temel görüşü olmuştur (Kaçmazoğlu, 2009, s. 233). Sonrasında hürriyet, vatan, millet gibi kavramları Jön Türkler de benimser. Kavramlara yükledikleri anlamlar bulanık olsa da her iki grubun benzer siyasal terminolojiyi kullandığı söylenebilir. Yeni Osmanlıları ve Jön Türkleri doğuran düşünsel ortam imparatorluğun modernleşme çabalarının ürünüdür. Hem Yeni Osmanlıların hem Jön Türklerin yetiştiği ortamın temel özelliği ikili yapı yani düalizmdir. Literatür içinde her iki harekete ilişkin farklılaşan değerlendirmeler; bu aydınların dalgalanan yaklaşımları ve benimsedikleri kavramlarla gelgitli ilişkilerinin sonucudur. Bu anlamda literatürde ortak bir tema takip etmek güçleşmektedir. Fakat kişiler farklı kavramları öne çıkarsa da Batılılaşma arzulanmış ve Avrupa'nın kurumları imparatorluğa yerleştirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak ulus-devlete giden yolun temelleri, her iki hareketin tartışmalarında şekillenmiştir. Yeni Osmanlıların her şeye rağmen devamlılığı ve kurtarmayı vurgulayan fikri, bilhassa Jön Türklerin son dönemlerinde kopuş fikrine bürünmüş ve yukarıda sözü edilen düalistik yapı yerine monist bir ulus-devlete giden yol açılmıştır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2006). *Bir kimlik peşinde Türkiye* (S. C. Karedeli, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (2008). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2010). *İttihat ve Terakki (1908-1914)* (N. Yavuz, Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akşin, S. (1988). Düşünce Ve Bilim Tarihi. S. Akşin & M. Kunt & S. Faroqhi & Z. Toprak & H. G. Yurdaydın & A. Ödekan (Ed). *Türkiye tarihi 3: Osmanlı Devleti 1600-1908* (ss. 321-343). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S. (2017). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Alkan, M. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme ve eğitim. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 12, 9-84.
- Alkan, M. Ö. (2001). Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme. M. Ö. Alkan (der.). *Modern Türkiye'de siyasal düşünce: Cumhuriyet'e devreden düşünce mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* (C. 1, ss. 377-401). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyıldız, A. (2011). Tanzimat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 40, ss. 1-10). Ankara: TDV Yayınları.
- Berkes, N. (2019). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bozarslan, H. (2015). *Türkiye tarihi imparatorluktan günümüze*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavdar, T (1991). *İttihat ve Terakki*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davison, R. H. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nda reform; 1856-1876* (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Deringil, S. (2007). *Simgeden millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e devlet ve millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Emiroğlu, K. (2015). *Kısa Osmanlı–Türkiye tarihi, padişahlık kültürü ve demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Georgeon, F. (2006). *Sultan Abdülhamid* (A. Berktay, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Hanioğlu, Ş. (1985). Jön Türk Basımı. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (C. 3, ss. 844-850). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hanioğlu, Ş. (1989). *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hanioğlu, Ş. (tarih yok). *Bir siyasal örgüt olarak Osmanlı: İttihad Ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889 -1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2009). Bazı Bilim İnsanlarının Türkiye'deki Siyasal Düşün Tarihine Katkıları Üzerine Bir Deneme. T. Bora & M. Gültekin (Ed.). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce serisi: dönemler ve zihniyetler* (C. 9, ss. 233-249). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2009). Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet. T. Bora & M. Gültekin (Ed.). *Modern Türkiye'de siyasal düşünce: Cumhuriyet'e devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* (C. 1, ss.72-83). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuran, A. B. (2000). *İnkılap tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2017). *Yeni Osmanlı düşüncesinin doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2017a). *Jön Türklerin siyasi fikirleri: 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2018). *Türk modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onaran, B. (2018). *Padişahı devirmek. Osmanlı ıslahat çağında düzen ve muhalefet: Kuleli (1859), Meslek (1867)*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2018). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Quataert, D. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu: 1700-1922*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Somel, S. A. (2009). Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913). M. Gültekin & T. Bora (Ed.). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Cumhuriyet'e devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* (C.1, ss. 88-116). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye tarihi* (Y. S. Gönen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.